

egyaránt bizalommal keresnek fel, és nem csak akkor, ha könyvtári információra van szükségük. A további fejlesztést tehát egyrészt a visszajelzéseket figyelembe véve tervezzük. Másrészt a könyvtárportál központi szerepe révén egyéb olyan központi szolgáltatások megvalósítására is alkalmas, melyeket hatékonyabban és takarékosabban lehet központilag, mint egyedileg megvalósítani, ilyen pl. az sms-értesítések küldése, vagy általános tájékoztatási feladatok ellátása. A portál szolgáltatásai reményeink szerint hozzájárulnak a 2008–2013-as könyvtári stratégiai célok megvalósításához, mint a könyvtári ügyfélkapu kialakítása, az olvasáskultúra fejlesztése és új, korszerű eszközökkel való támogatása, valamint a webalapú szolgáltatások fejlesztése és terjesztése.

A portál fejlesztésével kapcsolatos fejleményekről a <http://konyvtar.info/terv/> oldalon tájékozódhatnak, a terv@konyvtar.info címen pedig szívesen várjuk véleményeiket, javaslatokat is.

Füzessi Károly

Nyitunk a nyílt hozzáférésre?

A tudományos ismeretek szabad és korlátlan elérésére irányuló *Berlini nyilatkozatot* ([oa.mpg.de/openaccess-berlin/berlindeclaration.html](http://openaccess-berlin/berlindeclaration.html)) 2003 óta több mint kétszázötven szervezet írta alá világszerte. Az ide vezető út első lépése a Budapest Open Access Initiative. A nyílt hozzáférés (open access, OA) egyik legelhivatottabb szószólója a magyar származású *Stevan Harnad*, aki már az 1990-es évek közepétől publikált a tudományos eredmények elektronikus archiválásának és on-line elérhetőségének jelentőségéről (<http://users.ecs.soton.ac.uk/harnad/intpub.html>).

A nyílt hozzáférés fent idézett mottójának infrastrukturális háttere intézményi archívumszerverek építésével és ezek nemzeti és nemzetközi szintű hálózatának kialakításával valósítható meg.

Az open access nem csupán magyar vonatkozásai, hanem a tudományos életben betöltött egyre jelentősebb szerepe okán is érdemes arra, hogy újra és újra beszéljünk róla.

Július 10-én az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiumának szervezésében *Norbert Lossau* (a Göttingeni Állami és Egyetemi Könyvtár vezetője, a DRIVER tudományos koordinátora) elő-

adását hallgattuk a BME-OMIKK Gazdasági és Társadalomtudományi Olvasójában.

A tudósok és a tudományos kiadók közel egy évszázadon keresztül szimbiózisszerű kapcsolatban működtek: a kutatók ingyenesen adták közre felfedezéseiket és a közlemények létrehozására, szerkesztésére, lektorálására fordított idejüket, míg munkájuk eredményét a kiadók mérsékelt profit fejében nyomtatták, csomagolták és árulták. Ez az együttműködés mindkét fél számára gyümölcsöző volt: a kiadók ingyen jutottak az alapanyaghoz, a tudóstársadalomnak pedig nem kellett a kiadói tevékenység üzleti oldalával foglalkoznia, és ésszerű áron megkapta a kicsomagolt végterméket. Miután a kutatók elsődleges profitja a tudományos eredményeik széles körű disszeminációja, ez a hallgatólagos megegyezés mindkét fél számára elfogadhatóan működött.

Az 1970-es évektől azonban a profitorientált tudományos kiadók kihasználták azt, hogy a könyvtárak folyóirat-előfizetését nem csökkentette egy-egy kisebb mértékű áremelés, így a bevételeiket – a publikációk gyarapodó számára hivatkozva – egyre bátrabb, egyre nagyobb mértékű áremelésekkel növelték. Az 1980–90-es években tovább szélesedett az a nyomtatott előfizetési árkülönbség, amely a nagy profitorientált kiadók (Elsevier, Wiley, Kluwer) által terjesztett, illetve a nonprofit, társasági és egyetemi kiadású folyóiratok között kialakult. Egy 2003-ban született tanulmány* az intézményi folyóirat-előfizetéseket hat tudományterületen egy mennyiségi (ár/oldal) és egy minőségi (ár/citáció) egységre levetítve többszörös különbséget állapított meg a profitorientált cégek és a nonprofit kiadók árai között. A www.journalprices.com oldalon magunk is kiszámolhatjuk a folyóiratok cikenkénti és egy-egy idézetre jutó költségigényét.

Mindent összevetve, a könyvtárak költségvetésének stagnálása mellett a tudományos folyóiratok árának emelkedése 100–110%-os emelkedést mutat 1999 és 2004 között, miközben a kiadók változatlanul ingyen jutnak a tartalomhoz.

Ebben a struktúrában a kutatást finanszírozó intézmények kétszeresen fizetnek a tudományos

* Bergstrom, C. T., Berstrom, T. C. "The costs and benefits of library site licenses to academic journals", Proceedings of the National Academy of Sciences, 2004 vol. 101 no. 3, 897–902 www.pnas.org/cgi/content/full/101/3/897

kutatásért: egyrészt a kutatás infrastruktúrájának fenntartásával (beleértve a kutatók fizetését, amelynek egy része a cikkek megírására és lektorálására fordítódik), másrészt a legfrissebb szakirodalomhoz való hozzáférés biztosításával (előfizetnek azokra a folyóiratokra, melyekben az általuk finanszírozott kutatások eredményei megjelennek). Maguk a szerzők is károsodnak, hiszen cikkeiket csak azoknak a tehető intézményeknek (s ezekből egyre kevesebb van) a kutatói olvashatják és idézhetik, akik előfizetnek a folyóiratokra.

A nyílt hozzáférés alternatív hozzájutást kínál a kutatási eredményekhez. Az OA logikája szerint a szerzőknek lehetőséget kell adni arra, hogy dolgozatukat valamilyen formában (tudományterületi szokásoktól és kiadói politikától függően lektorálás előtt vagy után) archiválják és a tudóstársadalom széles köre számára elérhetővé tegyék. Az egyes szerzői honlapokon megjelenő cikkek azonban esetlegesen találhatóak meg, ezért érdemes az azonos tudományterületen vagy intézményben dolgozók publikációit egy-egy gyűjtőhelyen archiválni, ahol szabványos megoldásokkal biztosítani lehet az eredmények folyamatos elérését, indexelését és hosszú távú megőrzését. Az intézményi archívumok vagy repozitóriumok nemzeti és nemzetközi szinten egymáshoz kapcsolódva igen hatékony információforrást bocsátanak a tudóstársadalom rendelkezésére.

A jól kialakított nemzeti és intézményi OA-infrastruktúrák tanulmányozása sok fogódzót nyújthat a hazai megoldások kialakításához. Németországban a Deutsche Forschungsgemeinschaft (kb. OTKA) egyrészt anyagi segítséget biztosít az egyes cikkek nyílt elérésű publikálásához a cikkjelzési költség egy részének fedezésével, másrészt infrastrukturális projektekkel támogatja a német open access nyílt elérésű folyóiratok kiadásával, társadalomtudományi OA-archívum működtetésével, a <http://www.open-access.net> információs platform felállításával, valamint a nemzeti OA-repozitóriumhálózat kialakítását célzó projektekkel. A DINI (Német Hálózati Információ Kezdeményezés) nemzetközileg példaértékű módon szabályrendszert dolgozott ki a német repozitóriumok akkreditálásához (DINI Certificate: edoc.hu-berlin.de/series/dini-schriften/2006-3-en/PDF/3-en.pdf). A DINI számos open access

projektet támogat (pl. Német OA-hálózat, statisztikai és citációs szolgáltatások repozitóriumok számára, www.open-access.net), tevékenyen részt vesz a mozgalomban információs anyagok terjesztésével, események szervezésével, az Elektronikus Publikáció Munkacsoport működtetésével, lobbizással.

A nemzeti szintű szolgáltatásokat és infrastruktúrát helyi kezdeményezések egészítik ki az egyetemeken. A Göttingeni Egyetemen 2005-ben közreadtak egy OA publikációs stratégiát (www.sub.uni-goettingen.de/ebene_1/1_open_access.html.en), az egyetem a honlapján tájékoztató anyagot közöl a nyílt hozzáférésről, s több nagy kiadóval sikerült megállapodást kötnie a göttingeni szerzők publikációjának nyílt elérhetőségéről. Folyamatosan építik az egyetem GOEScholar nevű repozitóriumát, s a könyvtár egyik egységként működő Egyetemi Kiadó valamennyi kiadványának elektronikus változata nyílt elérésű. A göttingeni egyetemi könyvtár ad otthont a partnerintézményekkel együtt épített www.open-access.net információs platformnak, s itt folyik a jelenleg legnagyobb költségvetésű európai uniós OA-projekt, a DRIVER tudományos koordinációja.

Az intézményi repozitóriumok egyik közös adatbázisa, platformja az *OpenDOAR* (www.opendoar.org/), ahol nyelvek, országok, szoftverek alapján kaphatunk statisztikát az ide bejegyzett archívumokról.

Európa több országában találunk sikeres kezdeményezéseket a nemzeti szintű OA-infrastruktúra létrehozására: Hollandia *DAREnet*, *Cream of Science* és *Promise of Science* projektjeit, a francia *HAL-t* (Hyper Articles Online), a brit *SHERPA*, a svéd *Diva* és a belga *DRIVER BE* programokat, melyek többsége kapcsolódik a DRIVER-hez (Digital Repository Infrastructure Vision for Europe).

A DRIVER (www.driver-community.eu/) a 7. Keretprogram Kutatási Infrastruktúra programja által jelenleg másodízben támogatott projekt (DRIVER I, 2006–2007; DRIVER II, 2007–2009). A DRIVER Konzorcium célja a nemzeti repozitórium-infrastruktúrák pán-európai közösségének (DRIVER Community) kialakítása, melynek tagjai elfogadják bizonyos alapelveket, úgymint: a kutatási eredmények nyílt elérésének szükségessége, interoperabilitás, az intézmények tudományos

publikációinak hosszú távú megőrzése, partnerség egy repozitóriumhálózat keretében stb.

Ennek értelmében a DRIVER

- a digitális repozitórium infrastruktúraszolgáltatók *szövetsége*,
- nyílt forráskódú *szoftver* a repozitórium hálózatok számára (D-NET),
- a DRIVER installációkat használó nemzeti IR-hálózatok összekapcsolódásán alapuló *infrastruktúra*, valamint
- a DRIVER portál és wiki segítségével épített *közösség*.

A DRIVER tagjai tehát nemzeti konzorciumok (DAREnet, SHERPA stb.), melyek egy-egy kapcsolattartóval képviselik magukat a közösségben. A kapcsolattartó építi az adott ország oldalát a DRIVER wiki-ben, szervezi a nemzeti eseményeket, nemzeti nyelvre fordítja a DRIVER-dokumentumokat, s koordinálja az adatszolgáltatással kapcsolatos és egyéb konzorciumi tevékenységeket.

A DRIVER-hez csatlakozva a résztvevők egy sikeres nemzetközi közösség tagjaként segítik a helyi és nemzeti kutatási eredmények széles publicitását, melyek így bekerülnek egy nemzetközi tudástárba. A DRIVER-fejlesztések használatával a helyi repozitóriumok új szolgáltatásokkal bővülnek, és saját interfész építésével demonstrálhatják munkájuk eredményeit.

A nyílt hozzáférés eszköze, az intézményi repozitóriumok építője az esetek nagy százalékában a könyvtár. A könyvtárosok lobbiznak az egyetem/intézmény vezetésénél, tájékoztatják a kutatókat a nyílt hozzáférésről, közvetítenek a kiadók és a szerzők között, átalakítják a hagyományos előfizetési modellt, támogatják a nyílt elérésű folyóiratok és monográfiák megjelenését. Ez a szerep természetes a könyvtárak számára, hiszen mindig itt történt az információközvetítés a felhasználók számára. A régi szerepben, ám új utakon járunk, melyek kijelölése a könyvtárvezetők felelőssége.

Ahhoz, hogy Magyarország is a DRIVER-közösség tagja legyen, kezdetben elegendő egy néhány fős csapat, akik megismertetik a nyílt hozzáférés gondolatát a különböző érintett csoportokkal, és segítik az intézményi repozitóriumok létrehozását. Szükség van egy nemzeti konzorcium alakítására, amely delegál egy kapcsolattartót az európai DRIVER-hálózatba. Érdeemes nemzeti szinten meghatározó szervezet(ek) támogatását elnyerni (Rektori Konferencia, Akadémia).

Amennyiben a magyar könyvtárak nyitnak a nyílt hozzáférés mozgalom irányába, fontos lépés lesz egy információs portál építése, konzultáció más országbeli kollégákkal (például a kiadókkal történt egyezségekről), finanszírozás/forrás megteremtése az infrastruktúraépítéshez, népszerűsítő-tájékoztató programok szervezéséhez stb.

Az előadás után elhangzott számos kérdés, észrevétel bizonyítja azt, hogy a hazai könyvtárosok tájékozódnak, érdeklődnek: nyitottak a nyílt hozzáférésre. Megtudtuk, hogy Magyar Tudományos Akadémián hamarosan repozitórium épül az OTKA által finanszírozott kutatási eredmények archiválására és szolgáltatására.

A következő néhány hónapban egyetemi könyvtárak és az MTA Könyvtára részvételével megalakul a HUNOR (HUNGarian Open Repositories) konzorcium, amely képviseli majd hazánkat a DRIVER-közösségben, tervezés alatt áll egy magyar nyelvű open-access információs portál, s az előttünk álló pályázati kiírásokban megtalálhatjuk a megfelelő támogatási forrásokat.

Norbert Lossau előadásának teljes anyaga a <http://hdl.handle.net/2437/5912> címen olvasható.

Karácsony Gyöngyi
gyk@lib.unideb.hu

Az új ciklus kezdete... avagy a vége???

A kulturális szakemberek kötelező továbbképzésének második fejezete

Itt a nyár, itt az augusztus... A korábbi éveknek ebben az időszakában a kulturális intézmények fenntartói megkapták az Országos Széchényi Könyvtártól (OSZK) az évi normatív támogatásra vonatkozó szerződésüket. Tudták, mekkora összegre számíthatnak a képzések támogatásában. Most azonban még nincs szerződés, azt sem tudjuk, lesz-e egyáltalán támogatási összeg...

De nézzük meg közelebbről a problémát!

A kulturális törvény írja elő a kulturális szakemberek hétévenkénti kötelező továbbképzését*. A program első, 2000 és 2006 közötti szakasza tavaly lezárult, erről beszámoló tanulmányt készítettünk.

Idézzünk fel néhány adatot ebből, ezek a program eredményességét és hatékonyságát mutat-